O teoriích hospodářského vývoje.

St. Režný (Praha).

Věda národohospodářská, zabývajíc se dějinami hospodářství, snaží se vytýčiti jisté základní směrnice vývoje hospodářského a zároveň rozděliti jej na jistý počet uzavřených fasí, epoch, neboli stupňů vývojových (v německé literatuře běžný termin Entwicklungsstufen), svými znaky navzájem a podstatně se od sebe lišících. Musíme si ovšem býti vědomi, že, stanovíme-li pojem stupeň hospodářského vývoje, činíme tak s jistými výhradami. Předně, že takový vývojový stupeň není časově přesně ohraničen; za druhé, že na určitém stupni vývojovém se nevyskytují jen a výhradně znaky a zjevy platící pro tento, nýbrž i ustupující znaky a zjevy stupňů předešlých, a již se rodící znaky a zjevy stupňů příštích; typické znaky a zjevy určující stupeň stávající spíše jen převládají, dávají mu základní ráz, než aby výhradně panovaly. My pak k vůli pojmové jasnosti musíme ještě zaostřiti znaky tyto více, než to skutečnosti odpovídá. Konečně stupně takto stanovené neplatí pro hospodářský vývoj celého světa; theorie vývojové, které uvedeme, se zabývají jen Evropou západní a střední.

Nejcennější theorie stupňů hospodářského vývoje máme v dílech národohospodářů, kteří se hlásili k tak zv. škole historicko-ethické. Škola, která této předcházela, t. zv. škola klasická, individualistická, neměla mnoho smyslu pro dějiny hospodářské. I klasikové byli si sice vědomi, že hospodářský život podléhá jistému vývoji, — vždyť skoro v každé učebnici jejich nacházíme partii, jednající »on progress,«[1]) — ale přece jen neuměli fakt tento náležitě oceniti. Tak již Adam Smith stanoví sice ve svém slavném spisu »Zkoumání o příčinách a povaze blahobytu národů« z r. 1776 jako přirozený pořad vývojový orbu, průmysl a konečně obchod, ale nějakého hlubšího významu klasifikaci této nepřikládá. Jak ukazuje Bücher,[2]) Smith, Ricardo i jiní klasifikové dopustili se té chyby, že přenášeli do dřívějších stupňů všecky zjevy dnešního národního hospodářství, že na př. Smith, na základě své domněnky o přirozeném sklonu člověka ku směně a z toho vyplývající dělbě práce, si nedovede představiti, že tisíciletí prožil člověk ve svém hospodářském vývoji, aniž znal směny, a že Ricardo si představuje praehistorického lovce už jako moderního kapitalistického podnikatele. Hlubší význam má idea hospodářského vý-

---

Begriff der objectiven Möglichkeit und einige Anwendungen desselben« vyšla až r. 1888, kdy došlo právě k druhému vydání Rohlandova, Die Gefahr im Strafrecht). — Liszt, Lehrbuch des deutschen Strafrechts. Hledisko Lisztovo sporné; v prvních vydáních své učebnice zaujímá spíše postavení přechodné.

[1]) Viz Schumpeter, Epochen der Methoden und Dogmengeschichte v Grundriss der Sozialökonomik, I. kniha.

[2]) Die Entstehung der Volkswirtschaft, III. kap.

voje u Marxe.[3]) Marx totiž stanovil následující schema vývojové: původní primitivní komunism — kapitalism — definitivní komunism, a domníval se, že je to nezměnitelný, s přírodní nutností probíhající a naprosto determinovaný vývoj společnosti lidské.

Příčiny, proč čelné hlavy právě školy historicko-ethické se zabývaly nejhlouběji dějinami hospodářského vývoje, tkví v samé povaze učení školy této. Bylať právě reakcí proti základním thesím školy klasické: proti individualismu a liberalismu klasiků hlásala nutnost podříditi zájmy jedince zájmům celku, proti jejich deduktivní, spekulativní methodě stavěla methodu induktivní, empirickou, a konečně nedocenili-li klasikové význam historického vývoje, někteří předáci školy historicko-ethické jej až přecenili, stotožňujíce přímo národní hospodářství s historií (tak Gustav Schmoller). Přes výstřelky tyto zůstane vždy zásluhou školy této, že dokázala, že hospodářský život nebyl a nebude patrně stále a podstatně týž (jak se domnívali celkem klasikové), nýbrž že je ve stálé evoluci, že prošel stupni zásadně rozlišnými, a že tedy také mnohé poučky a pojmy, konstruované na př. pro dnešní stupeň jeho, nemusí míti platnost všeobecnou.

Přistupujeme nyní ku nejvýznačnějším theoriím, které členové školy této byli podali.[4])

Již zakladatel její, Bedřich List, podal takovou klasifikaci hospodářského vývoje ve svém díle: Das nationale System der politischen Ökonomie r. 1841; rozlišuje dle hlavních směrů výroby tyto stupně hospodářského vývoje, kterými prý všechny národy mírného pásma prošly:

1. stupeň života loveckého, kde se člověk živí jen honbou a rybolovem,

2. stupeň života pastýřského, kde se živí chovem dobytka,

3. stupeň zemědělský, kde člověk trvale usídlený věnuje se rolnictví.

Než národ, který by ustrnul na tomto stupni, podobal by se dle Lista člověku s jednou paží, aby vzniklo skutečné hospodářství národní, je nutno rozvinouti i výrobu průmyslovou, a stane-li se tak, pak nastoupí

---

[3]) Není sporu, že po stránce methodologické a dogmatické musíme Marxe řaditi mezi klasiky. Vždyť základ jeho nauky, theorie o nadhodnotě, pochází od nejgeniálnějšího z klasiků Ricarda; o tom viz již cit. Schumpeter a v české literatuře Bráf: Věda národohospodářská XX. století v Randově poctě.

[4]) Čítáme-li dnes, jak uvidíme, Büchera a Sombarta do školy této, musíme si býti vědomi, že oba příslušejí k mladšímu směru, který opustil přílišný historism Schmollerův, a který uznává nutnost užívati v národním hospodářství i deduktivní methody klasiků i induktivní methody školy historicko-ethické: že napřed dlužno sebrati co nejhojnější materiál a ten pak zpracovati deduktivně, s pomocí isolující abstrakce v logickou, ideovou soustavu pojmův a pouček; tato methoda platí i pro zkoumání dějin hospodářských, které musí psáti národohospodář, ne historik neznalý pojmův a pouček hospodářských. Tak je dnes smírně vyřešen druhdy až příliš ostrý boj mezi těmito dvěma methodami. Srovnej Bücher, Entstehung der Volkswirtschaft, Bellow, Der deutsche Staat des Mittelalters, Sombart předmluvu ku II. vyd. Der moderne Kapitalismus, jinak snad jen Dopsch.

4. stupeň zemědělsko-průmyslový. Než přechod od pouhého zemědělství ku průmyslu je možný jen za pomoci ochranného cla; zde List dal theoretický podklad myšlence ochranného cla, což mělo pak velký ohlas a velký praktický dosah.

Konečně rozvojem průmyslu a mezinárodního obchodu dojde se ku 5. stupni zemědělsko-průmyslově-tržebnímu, konečnému to vrcholu celého hospodářského vývoje. Pokrok od stupně ke stupni je však vázán na určité předpoklady, a je právě úkolem státu předpoklady tyto splniti a tak vésti ekonomickou výchovu národa až ku stupni nejvyššímu (na př. ochranná cla pro přechod od zemědělství ku průmyslu). Nebudeme se zabývati jednotlivými námitkami, které proti klasifikaci Listově byly vzneseny a které ji téměř úplně potřely, — čtenář je najde v každé učebnici nár. hospodářství, — dnes po pracích Bücherových a Sombartových je již zastaralá. Správným by snad na ní zůstalo, že, přihlížíme-li k samotné výrobě, skutečně převládala v dobách nejstarších produkce dobytka, pak (na př. ve středověku) rolnictví, dnes pak průmysl. Listova hlavní zásluha však zůstane vždy v tom, že po předvedení své klasifikace dospěl k poučce, že průmysl je základem a nejdůležitější složkou národního hospodářství, a že stát průmyslový je vyšší stupeň než stát pouze agrární.

Listova theorie byla brzy zatlačena klasifikací Bruno Hildebranda,[5]) který rozdělil celý hospodářský vývoj na tyto tři stupně: 1. hospodářství naturální, 2. hospodářství peněžní, 3. hospodářství úvěrní. Stupeň prvý se vyznačuje nedostatkem směny; každý si většinou sám vše vyrábí, co potřebuje, a dojde-li ku směně, směňují se naturalie za naturalie, peníze ve své funkci směnidla jsou neznámy. Za to stupeň druhý se již vyznačuje rozsáhlou dělbou práce, která má za následek hojnost směn, místo nepohodlné směny naturální se zavádějí peníze, které se tak stávají směnidlem, platidlem a universálním měřítkem hodnot. Třetí stupeň je nejrozvinutější hospodářství, kde už je nepohodlné i placení penězi, a používá se úvěru (zboží se dává proti slibu plniti v budoucnu tutéž nebo stejnou hodnotu).

Hildebrand poznal správně, že kriterion pro stanovení vývojových stupňů dlužno hledati v oběhu (v tom, jakými různými fasemi procházel), ale chybil zase tím, že utkvěl na povrchu, rozděluje celý vývoj podle zevnějších znaků, totiž podle prostředků, jichž oběh užíval pro svou realisaci (placení naturaliemi, penězi, úvěr). Jeho zásluha, že poukázal na nutnost zabývati se především oběhem pro stanovení stupňů vývojových, se dnes všeobecně uznává.[6])

Rozhodným pokrokem byla však klasifikace profesora lipské uni-

[5]) Die Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft z r. 1841. — Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik sv. II. 1864 v Sammlung der sozialwissenschaftlicher Meister.

[6]) Bellow, Probleme der Wirtschaftsgeschichte, Gothein, Kölner Vierteljahrshefte für Sozialwissenschafen 1922. Tento poslední spatřuje nelogičnost v samé theorii Hildebrandově, pravě, že úvěr není ani protivou ani pokračováním hospodářství peněžního či naturálního, nýbrž protivou hotového placení vůbec, a že ostatně vyskytuje se nejen v hospodářství peněžním, nýbrž už i naturálním.

versity Karla Büchera, obsažená v jeho díle Die Entstehung der Volkswirtschaft;[7]) poslední velmi důležitou formulací Bücherových názorů je jeho úvodní stať Volkswirtschaftliche Entwicklungsstufen v Grundriss der Sozialökonomik 1914. Bücher napřed popisuje původní stav lidstva (Vorwirtschaft, der wirtschaftliche Urzustand), kdy člověk ještě vůbec neznal hospodaření, poněvadž nejednal dle ekonomického principu (získati co největší užitek za nejmenší oběti a námahy), nýbrž opatřoval si prostředky pro úkoj svých potřeb ryze pudově, instinktivně, jako zvířata. (Hospodaření je tedy dle Büchera kategorií historickou, ne přirozenou.) Po tomto dospívá ku popisu vlastního hospodářského vývoje Evropy střední a západní.

Bücher rozděluje celý hospodářský vývoj z hlediska vývoje s m ě n y (což, jak již řečeno, jeho předchůdci právě nečinili), čili, jak praví, z hlediska toho, jak dlouhá byla cesta, kterou musily během vývoje uraziti statky od producenta ku konsumentovi, a dochází takto ku třem stupňům:

1. uzavřené hospodářství domácnostní, kde není vůbec žádné směny, kde vše, co se vyrobí, se v témže hospodářství zkonsumuje;

2. městské hospodářství, kde už přichází směna, a sice přímá mezi výrobcem a kousumentem;

3. hospodářství národní, kde statky probíhají celou řadou hospodářství, než dojdou od výrobce ke konsumentovi. — Jak vidíme, cesta kterou musí statky uraziti od výrobce ku konsumentovi, se stává průběhem vývoje stále delší.

Stupeň prvý klade Bücher do dob antických a ranného středověku až do doby vzniku měst. Podstatnou známkou jeho je, že jsou zde úplně soběstačné hospodářské jednotky, isolované a uzavřené po této stránce proti všem ostatním, že tedy vše, co domácnost potřebuje, si sama vyrobí, a vše, co si vyrobí, si sama zkonsumuje. Není směny, výroba se řídí velikostí potřeby, produkt od svého vzniku až do zkonsumování neopustí domácnosti, v níž vznikl, v celém hospodářském životě je jen výroba a spotřeba. Rozsah takového hospodářství může býti různý: je to rodina, rod, ale i feudální velkostatek s mnoha poddanými, nebo dům římského patricia s tisíci otroky, velkostatky v koloniích a pod. Když ale všichni ti poddaní a otroci pracují jen pro domácnost svého pána, když ze statků jeho se nic neprodává, ale taky nekupuje, když tedy celé to ohromné hospodářství kryje jen a úplně svoje potřeby, často při raffinované dělbě práce, je to uzavřené hospodářství domácnostní. V době této člověk úplně závisí na půdě, peníze jsou sice známy, ale jsou více thesauratorem hodnot, než směnidlem. Není tu žádného výdělku, příjmu, jen majetek, pojmy podnik, cena, oběh zboží, rozdělení důchodů, úroky, mzda neexistují.

(Pokračování.)

---

[7]) Poprvé r. 1893, vyšla v mnohonásobném počtu vydání, do češtiny přeložená prof. Gruberem.

Difference je nejzřejmější z toho, že podmíněná skutečnost, státem »chtěná« v normě v užším sm., je určena jedině jako akt donucení, pokud právě právní řád znamená tolik co »donucující« řád, a že akt státní je tolik co reakce práva. Při normě v širším smyslu však jsou státní akty, vystupující v závětí normy, jednáními osob, právně zcela určitým způsobem kvalifikovaných, jež bychom snad mohli zváti »úředníky«, čímž bychom opisovali velmi komplikovanou positivně právní skutečnost. Právní norma v širším smyslu, jak tohoto pojmu H. užívají, takovouto skutečnost nepřípustným způsobem předpokládá, zatím co nesmělo býti předpokládáno nic jiného než pojem práva«.

Kelsen uvádí tedy sám svou konstrukci právní normy, jak o ní byla řeč, v niveč. Nepromlouvá však na tomto místě ještě poslední své slovo o tomto problému, ačkoli pravé jeho podstaty není již dalek. Je ovšem nutno očekávati, že, poznal-li svůj metodický poklesek, dojde jistě též k jedině správnému názoru na podstatu a formu právní normy, jak jej vyjadřuje ve svých »Základech právní filosofie« Weyr. Bude to jistě v zájmu jednotného normativního chápání práva.

O teoriích hospodářského vývoje.

Sl. Režný (Praha).

(Dokončení.)

Založením měst nastává zásadní změna. V městech vznikají řemesla, a nastává základní dělba práce: město se věnuje výrobě průmyslové, venkov zemědělské. Z toho vzniká směna tovarů za zemědělské plodiny mezi městem a venkovem, která se provádí na trzích. Pravidlem je přímá směna mezi výrobcem a kousumentem, výroba je zakázková. Při tom město spolu s obklopujícím jej krajem venkovským se snaží uzavříti se v isolovaný hospodářský celek, idea soběstačnosti ovládá celou městskou politiku; obchodní styk mezi jednotlivými městy je proto skrovný. Obchod jako sprostředkovatel mezi výrobcem a konsumentem valné role, jak vidno, nehraje. Pomalu se začíná vyvíjeti pojem výdělku, kapitálu, podnikatelský zisk řemeslníkův je více mzdou za jeho práci, úvěr je konsumpční a odívá se ve formu koupě.

Nová epocha přichází v 16.—17. stol. Moderní, absolutističtí panovníci chtějí vytvořiti mocný, jednotný, zcentralisovaný stát; poznávajíce správně, že základem silného státu je silné hospodářství, chtějí proto je vytvořiti. Za tím účelem zejména ruší dosavadní isolovanost a roztříštěnost hospodářskou i politickou, snaží se rozprouditi silný vnitřní obchod a tak spojiti všecky hospodářské jednotky státu. Podporují obchod a zejména tovární průmysl všemi těmi známými prostředky, které se souhrnem nazývají politika merkantilistická. Dle Büchera má však prý býti vytvořeno uzavřené hospodářství národní; jako kdysi město se snažilo býti soběstačným cel-

kem hospodářským, tak táž idea ovládá prý rodící se moderní stát. V hospodářství tomto vzniká národní dělba práce, vyrábí se ne na přímou zakázku, nýbrž pro celostátní odbyt, vzniká průmyslová velkovýroba, hospodářství domácí odděleno od výdělečného vznikem kapitalistického podniku, který odmršťuje všecky privátní elementy, který má své vlastní jmění, a jehož cílem je jmění toto co nejlépe využíti. Vše se stává výdělkovým kapitálem, vyrábí se pro neurčitý odbyt, obchod se stává nezbytným zařízením, který přejímá výtěžky výroby a distribuje je konsumentům, (cesta mezi výrobcem a konsumentem je tu nejdelší), vzniká produkční úvěr, přebytky slouží shromažďování kapitálu, ostře se rozlišuje majetek a příjem, mzda a podnikatelský zisk a konečně továrna úplně vítězí nad starým řemeslem. Bücher takto ukázal, že to, co zoveme národním hospodářstvím, je zjevem poměrně mladým, v střední Evropě teprve asi půldruhého století existujícím.

V celé klasifikaci Bücherově je možno pozorovati dvě idey; první je idea soběstačného, uzavřeného celku. Všimněme si, že napřed má Bücher malý, ale hospodářsky uzavřený kruh: uzavřené hospodářství domácnostní. Pak se kruh rozšíří a pojme v sebe celé středověké město s okolím; vzniká městské hospodářství, které je ale zase uzavřené, soběstačné. Konečně přijde největší kruh, ale zase uzavřený, soběstačný: hospodářství národní, Geschlossene Staatswirtschaft, praví Bücher doslovně. Bücher takto staví proti liberální zásadě svobodného mezinárodního obchodu ideu národní soběstačnosti: Národ (stát) ve svém hospodářství má si vše sám co nejlépe vyráběti a vše sám spotřebovati.[8]) Ideu soběstačnosti podkládá již merkantilismu. Ale myslím, že musíme dobře rozlišovati mezi ideou soběstačnosti a pouhými snahami ochranářskými. Idea soběstačnosti, že národ vše, co potřebuje, má si sám vyráběti, ale zásadně také jenom pro sebe vyráběti, obchodu zahraničního si příliš necení a nedbá oň, a to nejen co se týče dovozu, nýbrž i vývozu. Výroba pro vývoz je z hlediska nauky této něco zcela nežádoucího, jak to hlásali Fichte, ruský Němec Canerin, Angličan Penty a j. (srov. na př. i Oldenberg), kteří mnohdy (jako poslední) spolu se zahranič. obchodem odmítají i moderní tovární průmysl a volají po návratu starých cechovních řemesel. Něco jiného jsou však pouhé snahy prohibiční, ochranářské, usilující jen o omezení dovozu cizích tovarů, ale při tom usilující horlivě o vývoz vlastních výrobků; a těmito snahami byl proniknut zajisté merkantilism, nikoli ideou soběstačnosti ve smyslu svrchu popsaném. Stačí vzpomenouti nauky o aktivní obchodní bilanci, která tvořila jádro nauky merkantilistické, abychom došli názoru, že merkantilism byl ochranářský, prohibiční, ale ne ovládaný ideou soběstačnosti ve smyslu svrchu naznačeném.

---

[8]) Bücherovy názory v tomto ohledu měly i v naší literatuře značný hlas; zejména prof. Gruber se opíral o Bücher při hlásání Bráfovy zásady Svůj k svému, hesla to české hospodářské emancipace. Viz o tom články prof. Grubera v Národohosp. obzoru, zejména Hospodářství a národ, Nár. Obzor 1904, a stať Idea sběstačnosti v dějinném vývoji hospodářském v Randově poctě.

Bücher byl však duch příliš pronikavý, než aby viděl jediný rozdíl mezi jednotlivými stupni v tom, že onen kruh soběstačnosti se stále rozšiřuje od uzavřeného hospodářství domovního až k uzavřenému hospodářství státnímu. On viděl, že mezi jednotlivými stupni je též hluboký rozdíl, co se týče jejich vlastní struktury, tak zejména, že národní hospodářství se liší od stupňů dřívějších proto, poněvadž se tu vytvořil kapitalistický systém, jehož účinky jsme byli již svrchu dle Büchera vylíčili. Tato myšlenka je druhou a myslím plodnější ideou díla Bücherova a jeví se zejména v cit. již stati v Grundriss d. Soz.-Ekon., snad už pod vlivem Sombartovým.

Gustav Schmoller v Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre (1900—1904, 3. vyd. 1919) přičleňuje jako čtvrtý stupeň vývoje hospodářského ku klassifikaci Bücherově hospodářství světové. Chce tím říci, že jako v hospodářství národním jsou spjaty vzájemným stykem všecky hospodářské jednotky ve státě, tak v hospodářství světovém jsou spjaty rozvojem zahraničního obchodu hospodářské jednotky celého světa, čímž právě docílen onen nesmírný, světový, hospodářský rozmach. Bücher však tento nový stupeň odmítá, řka, že hospodářská struktura t. zv. světového hospodářství je táž jako národního.[10])

Nutno se ještě zmíniti, jak Bücher popisuje vývoj forem podniku. První formou byla výroba domácká, to jest forma řemeslné výroby v uzavřeném hospodářství domácnostním. Na přechodu mezi tímto stupněm a hospodářstvím městským, tedy na přechodu mezi hospodářstvím bezesměnným a hospodářstvím se směnou, stojí řemeslo námezdné, to jest výrobce pracuje pro cizí zákazníky, kteří mu dají surovinu neb i nástroje ve mzdě, ať již jsa usedlý (mlynář, který mele ve mzdě pro celou ves) nebo obcházeje po krajích. V hospodářství městském kvete vlastní řemeslo; řemeslník má vlastní nástroje i surovinu a výrobek (ovšem dle Büchera na zakázku) prodává. Na přechodu mezi městským a národním hospodářstvím přichází systém skladový. Řemesla upadají, podnikatel-velkoobchodník dostává do své závislosti řemeslníky tak, že napřed od nich kupuje hotové výrobky, učiní je tím na sobě závislými, dodává jim potom suroviny a nástroje, poskytuje úvěr, oni proň pracují už ve mzdě, na to je svede do společné budovy, kde napřed pracují každý sám celý výrobek od počátku až ku konci, pak se ale zavede dělba práce a konečně stroje, a tak z bývalého samostatného mistra se stane námezdní dělník, z velkoobchodníka továrník, z kupeckého krámu, ne z cechovní dílny vznikne moderní továrna, hlavní a vítězná forma podniku v národním hospodářství.

Z kritiků Bücherových Bellow odmítá časovou přednost řemesla námezdního proti vlastnímu řemeslu,[11]) podobně Sombart,

[10]) Cit. Bücherova stať v Grundriss der Soz. Oekon. Schmollzerův pojem světového hospodářství je však sám o sobě správný a podávají se z něho důležité důsledky pro národohospodářsku theorii: Stanoví-li tato pojem celku, v němž se odehrává hospodářský process, který chce popsati a vyložiti, musí tímto celkem býti dnes celé hospodářství světové, ne jednotlivé hospodářství národní.

který se pak ještě staví proti přílišnému generalisování výroby zakázkové v městském hospodářství a proti úplnému odmítání meziměstských obchodních styků v městském hospodářství.[12]) Trvalým výtěžkem vědy národohospodářské zůstane vždy Bücherovo seznání hospodářství bezesměnného před příchodem hospodářství se směnou. V tom smyslu někteří (tak Philippovich) rozeznávají dva základní stupně: hospodářství neobchodové a hospodářství obchodové.

Poslední dosud a nejznamenitější popsání dějin hospodářského vývoje máme od profesora vratislavské (dnes berlínské) university W e r n e r a S o m b a r t a v jeho díle Der moderne Kapitalismus, II.—III. vyd. 1916—1919.[13]) Sombart praví, že pro stanovení stupňů hospodářského vývoje je rozhodný duch, který ovládal hospodařící jedince v té které epoše a podle toho rozděluje hospodářský vývoj Evropy střední a západní od počátku středověku na hospodářství předkapitalistické a na hospodářství kapitalistické. Období prvé dělí na hospodářství domácnostní a na hospodářství řemeslné, kteréžto dvě epochy odpovídají zásadně shodně Bücherovu uzavřenému hospodářství domácnostnímu a hospodářství městskému; období druhé (kapitalism) dělí na kapitalism ranný (od 14. stol. v Italii počínající do konce 18. stol.) a kapitalism vyspělý vysoký, v němž dnes žijeme. Popsal dosud hospodářský vývoj až ku konci ranného kapitalismu a snad v době nejbližší popíše ještě vyspělý kapitalism. Jaký je tedy Sombartův pojem kapitalismu, jaký duch ovládá hospodářství předkapitalistické a jaký kapitalistické?

V hospodářství předkapitalistickém člověk pracuje a hospodaří jen proto a jen potud, aby kryl svoje potřeby, diktované stavovskou morálkou (jiné požadavky klade na svého příslušníka, stav panský, jiné městský, jiné selský). Podle toho se řídí městská hospodářská politika ve středověku. Každý mistr řemeslnický má míti zabezpečenu tu míru výživy, která mu dle jeho stavu přísluší; odtud snaha, aby mistrů nebylo příliš mnoho, aby si nekonkurovali, aby byl zajištěn přívoz surovin a potravin všem stejně, aby byla stabilisována nabídka a poptávka atd. V takovém hospodářství nebylo třeba příliš se namáhat, vynalézat nové methody, s prací se nepospíchá (množství svátků), výroba e nerationelní, tradiční a dědí se jako tajemství z generace na generaci. Sombart nepopírá, že i v tomto období byli lidé, kteří chtěli vydělávat mimo tento rámec, ale pak se jejich snaha po větším zisku musila vybít v činnosti nehospodářské, jako v pirátství, lichvě, alchymii a pod.

---

[11]) Sybelova Historische Zeitschrift 91., Hist. Ztschr. LIV., Ztschr. für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.

[12]) Der moderne Kapitalismus I. vyd., připouští však v II. vyd., že obchod meziměstký měl menší význam než obchod uvnitř města a okolního kraje.

[13]) Sombart si obral za životní úkol vylíčiti historický vznik dnešní hospodářské soustavy — moderního kapitalismu. Vedle jeho jmenovaného hlavního díla jsou povahy přípravné spisy: Der mod. Kapitalismus I. vyd. 1902; Der Bourgeois; Krieg und Kapitalismus; Luxus und Kapitalismus; Die Juden und das Wirtschaftsleben; Die deutsche Volkswirtschaft im XIX. Jahrhundert a j.

V hospodářství předkapitalistickém tedy využíval na př. cechovní mistr svého kapitálu obsaženého ve svém podniku jen potud, pokud mu tento dal přiměřenou výživu; podnik byl takto nejúžeji a nerozlučně spojen s osobou podnikatelovou a bylo jediným účelem jeho obživiti svého podnikatele. Proti tomu hospodářství kapitalistické se vyznačuje tím, že podnik se úplně odloučí od osoby podnikatelovy, osamostatní se, což se po stránce právní jeví v tom, že dostane firmu, pod kterou samostatně nabývá práv i závazků, žaluje a může žalován býti, po stránce účetní samostatným vedením svých účtů úplně odloučených od privátních účtů podnikatelových. Podnik, takto nezávislý ve svém trvání na osobě a životě podnikatelově, stává se sám sobě účelem a sleduje jen jediný cíl, nezatížený žádnými soukromými zájmy podnikatele: zúročiti co nejvíce svůj kapitál (to jest docíliti co nejvyššího zisku) a co nejvíce se rozšířiti (stále zvětšovati výrobu a pod.). Sombart praví, že, byl-li ve středověku účelem hospodářské činnosti člověk se svými potřebami, je dnes středem a účelem hospodářské činnosti abstraktní pojem kapitál, podnik, a jemu podnikatel slouží. Nejsou dány hranice, přes které podnik ve své snaze co nejvíce se zvětšiti a co nejvíce vydělati by se nemohl šířiti; sleduje-li pak každý podnik tento cíl, je tím dána nejostřejší konkurence, která nutí k nejpřísnější rationalisaci výroby, novým vynálezům a pokrokům. Nejlepší formou kapitalistického podniku je akciová společnost, kde osoby, majitelé akcií, nejsou ani známy, kde je jen podnik-kapitál automaticky působící a sám svoje správce si určující. Zde také nejvíce se uplatňuje vrcholná fase kapitalismu, kde podnikatel je rozdílný od majitele a věnuje se jen své funkci organisátorské.

Národohospodářská nauka se shoduje se Sombartovým pojmem kapitalismu, mluvíc o odloučenosti hospodářství výrobního, výdělkového od spotřebního; je však právě zásluhou Sombartovou, že ostře objasnil podstatu tohoto systému a vylíčil jeho historický vznik.

Omezujeme se jen na podání několika hlavních zásad, které vytkl Sombart pro hospodářský vývoj evropský zejména v II. vyd. Mod. kapitalismu. V líčení hospodářství předkapitalistického se shoduje zásadně s Bücherem. Vytýká jen, že v době této všecko bohatství bylo v rukou šlechty a církve, ne měšťanů, že výroba i obchod středověkého města byl nepatrný a drahý, že obchodník byl více manipulantem a dopravovatelem svého zboží než vlastním obchodníkem a že hlavní odběratelé městského obchodu i řemesla byli šlechtici a církev v městě usedlí.

Pro vznik kapitalismu byli rozhodující tito činitelé: rodící se moderní stát, který z důvodů již u Bücher a vytčených podporoval nejúsilovněji hospodářství kapitalistické, neboť dobře poznal, že toto je vyšším stupněm než řemeslné hospodářství předkapitalistické. Stát také objevoval a dobýval kolonie, které daly podnět k nesmírně výnosnému obchodu s tropickými plodinami a odkud se dovážely do Evropy drahé kovy, které při ohromném svém dovozu a nepatrné výrobě ostatního zboží vyhnaly ceny zboží do výše, vzbudily konjunkturu a tak nejúčinněji podpořily rozvíjející se kapitalisti-

ckou výrobu. Americké zlato a stříbro však nezůstalo ve Španělsku a Portugalsku, kteréžto země ovládaly těžbu jeho, nýbrž se přesunulo do Evropy severozápadní (Anglie, Holandsko, Francie) díky ohromně aktivní bilanci, kterou měly státy severozápadní Evropy v obchodě s poloostrovem pyrenejským; za drahé kovy zahraničním obchodem takto získané si budovaly Francie, Holandsko, Anglie dále svůj kapitalistický průmysl, což právě zanedbaly učiniti země poloostrova pyrenejského. Třetím činitelem byly důležité technické vynálezy ranného kapitalismu, jako postavení vysokých pecí, vynález vodou hnaného stavu, potiskování tkanin, objev amalgačního processu pro výrobu stříbra, který tuto zlevnil a tím umožnil trvalost její.

Podnikateli jsou v ranném kapitalismu stát, šlechta, církev, ale hlavně měšťané. Aby měšťané mohli podniky kapitalistické provozovati, musili k tomu míti značný kapitál a je důležitým problemem, jak tento získali, když všechen skoro majetek ve středověku byl v rukou šlechty a církve. V I. vyd. Mod. kapitalismu Sombart vykládal vznik měšťanského bohatství jedině akkumulací pozemkové renty z městské půdy, kterou drželi městští patriciové. Tvrzení toto dosti neobstálo po pracích Bellowových a Striederových[14]) a Sombart v II.—III. vydání uznává, že to byl jen jeden z pramenů měšťanského bohatství; uvádí ještě další jako propachtování státních příjmů, pirátství a jiná tehdy skoro legální zaměstnání, obchod s otroky a obchod indický. Přes to myslím, že věc tato není ještě úplně vyřešena a objasněna.

Nejdůležitějším zjevem ranného kapitlismu je vznik kapitalistického průmyslu. Vznik moderní továrny je líčen zásadně stejně jako u Büchera, jen že Sombart rozlišuje manufakturu a továrnu, kdežto Bücher rozdílu toho nečiní.[15]) Dále se Sombart obrací proti Marxovi, který tvrdil, že napřed byla vždy manufaktura a pak teprve se z ní vyvinula továrna a ukazuje, že vždy tomu tak nebylo a že mnohdy obě tyto formy stály vedle sebe (rozdíl: manufaktura, kde se pracuje ručně a továrna, kde je výroba strojová). Hlavním odběratelem kapitalistického průmyslu bylo vojsko a luxus. Co se tohoto týče, tehdy zboží lepší až luxusní vyráběly kapitalistické podniky, zboží hrubé, pro lid, cechovní řemesla. Když pak v 19. stol. přišly stroje, které umožnily daleko levnější, větší a rychlejší výrobu massového, lidového zboží, utrpělo řemeslo poslední smrtelnou ránu.

Veliké obtíže byly s dělnictvem; na jedné straně byly všude massy žebráků bez práce, na druhé straně byl veden boj i mezi jednotlivými státy o kvalifikovaného dělníka. Dělnictvo plné středověkého tradicionalismu bylo líné, nehospodárné, odtud nutnost malých mezd a dlouhé pracovní doby, aby se nutili ku práci. Zde nejvíce zasahoval stát, který přímo nutil poddané ku práci a opatřoval závodům dělnictvo.

---

[14]) Bellow Sybel. Hist. Ztschr. 91, Strieder Zur Genesis des modernen Kapitalismus.

[15]) Elsterův Handwörterbuch der Staatswissenschaften, heslo Fabrik-Manufaktur.

Z povahy výroby převážně pro vojsko a luxus pracující vyplývalo, že to byla výroba více zakázková, a že výrobní prostředky, pro průmysl tento vyrábějící užitné statky, se vyráběly dle velikosti zakázek, jak je onen luxusní a válečný průmysl obdržel; proto nebylo v této době moderních expansivních krisí, vzniklých z nadprodukce výrobních prostředků v očekávání velké neb stálé konjunktury. Sombartovo rozdělení krisí na tomto místě (str. 208—225, II. sv. Mod. kapit. III. vyd.) na krise jednoduché, nahodilé a na krise expansivní je důležitým obohacením nauky národohospodářské v části, která jedná o konjunkturách a krisích.

ZPRÁVY.

K narozeninám T. G. Masaryka. *7. března t. r. dovrší president Masaryk 75 let. Národ československý oslaví je a bude míti opět příležitost zamysliti se nad osobností svého vůdce. Jest zajímavo, že nikdy nesevšední uvědomovati si velikost zjevu muže, který dnes, ve veliké době bez velikých mužů, jediný ve světě snad o sobě může říci, že jest vůdcem svého národa.*

V tomto časopise, zabývajícím se otázkami právními a státovědeckými, budiž vzpomenuto jen jediné z jeho zásluh: vytvořil tradici hlavy státu. Nelze říci, že by v době revoluce byl národ československý orientován monarchisticky. Jisto však je, že byl a snad dosud je navyklý na monarchistickou představu státu, že mu byla běžná představa promítající celý stát do jediné osoby a nedovedoucí dobře chápati stát jako abstraktum. A tu bylo štěstím pro státní myšlenku československou, že tu byl muž, který byl s to právě v tomto smyslu stát symbolisovati, representovati lidu existenci, jednotu a kladné hodnoty státu. A takovým zůstal dodnes. Dnes, kdy každý skoro občan má svoje námitky proti tomu či onomu zařízení ve státě, kdy není nikoho, kdo by byl se státem dokonale spokojen, ba kdy mnohým nelze ani dost silně odsouditi přítomné poměry a kdy přece ohromné většině občanstva jest stát nade všechno drahý a každý z ní dovedl by pro něj obětovati vše, vidíme, že v duši občana jest tento rozpor dobře srovnán: To špatné, ty nedostatky zaviňují ti, kteří dočasně mají dosti neblahého vlivu, ať jsou to politické strany, jejich předáci — ti nejčastěji —, byrokraté, kapitalisté či kdo jiný. To dobré, ty kladné trvalé hodnoty státu, to, proč přes to vše je mu stát tak drahý, to vše mu představuje president Masaryk. Je otázka, zda bez této představy dovedl by mnohý občan lišiti mezi státem a dočasnými držiteli politické moci. A to je jeden ze základních pilířů státoobčanství a státu.

Kdyby Masaryk neznamenal dnes pro stát nic více než to — a víme, co vše znamená —, mnoho by znamenal. Ovšem k tomu právě musil býti Masarykem. Musíme doufati, že ještě